

Taflen Ffeithiau Cyswllt Teulu: Byw heb ddiagnosis

Rhagarweiniad

Anelir y daflen ffeithiau hon at rieni sy'n gofalu am blentyn na roddwyd diagnosis iddo ar hyn o bryd. Gall helpu i ateb rhai o'r cwestiynau sydd gennych; yn bwysicach bydd yn tynnu sylw at y ffaith nad ydych ar eich pen eich hun. Mae llawer o deuluoedd eraill mewn sefyllfa debyg, sydd i gyd yn chwilio am wybodaeth a fydd yn eu helpu i ddeall symptomau ac anghenion arbennig eu plentyn a sicrhau eu bod yn derbyn y cymorth, y gefnogaeth a'r gwasanaethau y mae arnynt eu hangen.

“Roeddwn yn teimlo y byddai cael enw i gyflwr fy merch yn ein helpu wrth egluro i eraill beth oedd o'i le, ond yn y pen draw doedd o ddim gwahaniaeth. Roedd yr holl bobl broffesiynol oedd yn ymwneud â Helen yn gorfod gwybod am ei hanawsterau ar y pryd yn unig, fel y gellid trefnu'r gofal iawn.”

Pan fyddwch yn darganfod fod gan eich plentyn anghenion neu anableddau arbennig, gall eich emosiynau fod yn amrywiol ac yn ddwys. Mae rhieni yn gyffredin yn disgrifio teimladau o unigedd, pryder, tristwch, anobaith, euogrwydd a dicter i gyd yn gymysg ynghyd â chariad angerddol ac awydd i warchod y plentyn.

Mae'n naturiol bod eisiau gwybod beth yw achos anabledd eich plentyn. Heb ddiagnosis clir gallwch deimlo yn ynysig, yn ceisio dod i delerau â'r hyn sy'n digwydd ac yn ansicr ynglyn â'r dyfodol ar gyfer eich plentyn a gweddill y teulu. Mae llawer o rieni yn disgrifio eu rhwystredigaeth wrth iddynt gael eu cyfeirio o un arbenigydd i un arall, yn chwilio am ddiagnosis. Gall darganfod ffyrdd o gwmpas y system i gael gafaél ar wybodaeth a chymorth fod yn ddryslyd ac mae rhieni yn aml yn poeni y bydd eu plentyn yn cael ei amddifadu o wasanaethau priodol oherwydd nad oes ganddynt unrhyw “label”.

Nid oes unrhyw atebion syml i hyn ac er bod rhai teuluoedd yn derbyn diagnosis yn ddiweddarach, i eraill, yn anffodus nid yw hyn yn digwydd o gwbl.

Y broblem gydag ystadegau

Amcangyfrifodd y Swyddfa Ystadegau Cenedlaethol (1991) fod 500,000 o blant o dan 19 oed ag anghenion arbennig. Ond mae'n anodd gwybod faint o'r plant hyn sydd heb ddiagnosis. Mae problemau gydag adnabod a rhoi diagnosis ar gyfer cyflyrau prin iawn, cam ddiagnosis a diagnosis hwyr wedi ychwanegu at yr anawsterau o wybod faint o blant sy'n dod i'r categori hwn. Gwnaed ymdrechion i amcangyfrif niferoedd ond mae diffyg ymchwil wedi ei gwneud yn amhosibl i fod â ffigyrau cywir.

Pam y bu i hyn ddigwydd?

Mae llawer o resymau pam fod plant yn cael eu geni gydag anghenion arbennig. Mae'r rhain yn cynnwys:

- anawsterau yn ystod beichiogrwydd gan gynnwys heintiau yn y fam
- geni cyn amser
- problemau amgylcheddol
- cyflyrau genetig
- myctod neu drawma yn ystod neu yn fuan ar ôl yr enedigaeth

Er mewn llawer o achosion ei bod bron yn amhosibl i bediatregydd roi un achos penodol, gadewir plant gyda nifer o broblemau nad ydynt yn ffitio i un cyflwr. Weithiau gall rhieni sydd â phlentyn gyda chyflwr sy'n ymddangos yn amlwg ddarganfod bod yr achos yn gwbl wahanol i'r hyn a gredent ydoedd.

“Wrth edrych yn ôl roedd yn ymddangos fel bod un broblem yn dod ar ôl y llall. Ganwyd Paula ar 35 wythnos ac roedd angen llawer o help dros yr ychydig fisoedd cyntaf. Y pryd hynny doedden ni ddim yn gwybod gormod am y dyfodol. Bellach, yn 12 oed, mae Paula yn dal i gael problemau, a dod o hyd i wybodaeth fel y gallwn gynllunio ar gyfer y dyfodol yw ein rhwystr pennaf. Mae ganddi anawsterau dysgu ac mae ei hymddygiad yn anodd iawn i’w reoli ar adegau.”

Pam fod rhaid cyflyrau mor anodd i roi diagnosis ar eu cyfer?

Mae nifer o resymau pam nad yw gwneud diagnosis yn hawdd:

- Mae meddygon bellach yn gweld nifer fawr o blant gyda chyflyrau prin iawn, sydd weithiau yn anodd eu hadnabod.
- Mae gan lawer o gyflyrau nodweddion a symptomau tebyg, sy’n ei gwneud yn anodd bod yn gywir ynghylch diagnosis.
- Bydd gan rai plant nifer o broblemau nad ydynt yn ffitio i un cyflwr penodol.
- Ceir amrywiadau sylweddol yn y raddfa y gall plentyn fod wedi ei effeithio gan anhwylder neu syndrom, a allai ychwanegu at y broblem o wneud diagnosis.
- Mae’n bosibl na fydd rhai nodweddion arbennig yn ymddangos tan yn ddiweddarach yn natblygiad y plentyn gan arwain at ddiagnosis hwyr neu hyd yn oed newid diagnosis.
- Gall dod o hyd i feddyg sy’n arbenigo mewn cyflyrau arbennig gymryd amser.

Ffactor arall yw’r lluo o syndromau newydd sy’n cael eu hadnabod. Gallai rhieni a fyddai ar un adeg wedi cael gwybod fod eu plentyn “o dan anfantais meddyliol” bellach gael nifer o syndromau gwahanol wedi eu hawgrymu fel posibiladau. Gall hyn godi gobeithion ynglyn â diagnosis penodol – pe baech yn gallu dod o hyd i’r arbenigydd iawn.

A yw yn enetig?

Mae geneteg yn gangen o fioleg sy’n ymwneud ag etifeddeg a phriodoleddau unigol. Mae gan rai cyflyrau penodol a syndromau prin sail genetig. Ceir amrywiaeth o resymau pam y dylai hyn ddigwydd gan gynnwys abnormaledd cromosomaidd, un genyn abnormal, neu newid achlysurol mewn deunydd genetig.

Mae maes meddygaeth genetig wedi datblygu’n gyflym dros y blynyddoedd ac mae bellach yn bosibl rhoi diagnosis ar gyfer nifer fawr o gyflyrau gan ddefnyddio’r amrywiaeth o ddulliau profion sydd ar gael. Os oes tystiolaeth o gyflwr penodol ymysg aelodau’r teulu, gellir cynnig profion genetig i chi ar gyfer eich plentyn. Gall hyn helpu i gadarnhau neu i wrthod y posibilrwydd y gall anawsterau eich plentyn fod o ganlyniad i gyflwr genetig. Bydd eich meddyg teulu neu bediatregydd yn eich cyfeirio at eich Canolfan Geneteg Rhanbarthol agosaf.

Ymchwilio i bob posibilrwydd

Mae rhai teuluoedd yn teimlo ei bod yn bwysig ymchwilio i bob posibilrwydd wrth geisio cael diagnosis ar gyfer eu plentyn. Un o’r anawsterau mwyaf ar gyfer rhieni yn y sefyllfa hon yw nodi’r swyddog meddygol proffesiynol a all eu cynghori ynglyn â’r dewisiadau sydd ar gael. Bydd rhai plant o dan ofal yr ysbyty lleol tra bydd eraill yn cael eu gweld mewn canolfan arbenigol. Gall plant gyda nifer o broblemau gwahanol fod o dan ofal mwy nag un gweithiwr proffesiynol. Gall ymdrin â phobl broffesiynol yn y maes meddygol fod yn rhwystredig oherwydd yr amser byr a geir ar gyfer apwyntiadau, apwyntiadau anaml yn yr adran cleifion allanol, diffyg gwybodaeth a pheidio â chael gweld yr ymgynghorydd yn ystod pob apwyntiad. Mae’n talu i chi fod yn barod ar gyfer hyn i gyd.

- Gwnewch restr o’r cwestiynau y dymunwch eu gofyn.
- Gofynnwch am amser apwyntiad hwy.
- Ewch ag aelod o’r teulu neu ffrind gyda chi fel y gallwch gymryd nodiadau.

- Gofynnwch am unrhyw wybodaeth ysgrifenedig a allai eich helpu i ddeall problemau penodol eich plentyn.
- Os yn bosibl gofynnwch am apwyntiad gyda'r ymgynghorydd heb i'ch plentyn fod yn bresennol fel y gallwch gael trafodaeth heb i neb dynnu eich sylw.
- Os yw eich plentyn wedi bod dan ofal y pediatregydd lleol gofynnwch a oes unrhyw ddewisiadau eraill ar gael i chi. Gallai hyn gynnwys cyfeiriad at ganolfan arbenigol neu bediatregydd arbenigol. Mae'n bosibl y bydd yn rhaid i chi deithio pellterau hir i ganolfanau eraill.

Os teimlwch yn gryf nad yw'r holl bosibiliadau wrth geisio cael diagnosis wedi eu hymchwilio, trafodwch hyn gyda phediatregydd eich plentyn. Nid oes gan rieni hawl cyfreithiol i ail farn, ond gallant ofyn am un. Ond ni ellir gwarantu y bydd hyn yn sicrhau gwybodaeth bellach na diagnosis bendant i chi.

Byw heb ddiagnosis

“Gall y teimlad o fod yn ddiymadferth a rhwystredig gael ei liniaru os gellir annog rhieni i gadw dyddiadur o'r darlun parhaus o ddatblygiad eu plentyn. Efallai na fydd yn newid sut y mae pethau, ond gall roi persbectif i bobl broffesiynol ym myd iechyd ac eraill sy'n monitro'r plentyn. Gall rhieni hefyd fod angen cofnodi eu syniadau a'u teimladau eu hunain (Cyf 1)”.

Gall diagnosis roi arwydd da o sut y mae plentyn yn datblygu neu ddim yn datblygu. Heb yr wybodaeth hon, mae rhieni yn ofni y bydd yn anodd cael gwasanaethau addas. Gallai fod yn ddefnyddiol cadw'r pwyntiau canlynol mewn cof:

- Mae gennych hawl i asesiad o'ch anghenion **chi** o dan Ddeddf Cydnabod Gofalwyr a Gwasanaethau i Ofalwyr 1996.
- Mae gan eich plentyn yr hawl i asesiad o dan Ddeddf Plant 1989 a Deddf Plant sy'n Sâl yn Gronig a Phersonau Anabl 1970.
- Mewn unrhyw asesiad, canolbwytich ar symptomau cyfredol eich plentyn.
- Gall fod o gymorth cael llythyr cefnogol oddi wrth bediatregydd eich plentyn yn cadarnhau'r symptomau presennol.
- Ystyriwch gadw dyddiadur o apwyntiadau, cymorth ychwanegol a sylw sy'n angenrheidiol gan y plentyn a'r holl ofynion ar eich amser a'ch cyllid. Cofnodwch fanylion am gerrig milltir eich plentyn a'i gyflwr o ran datblygiad corfforol a meddyliol ar hyn o bryd mewn perthynas â phlant normal.
- Mae'n gymorth os gellir darparu adolygiad blynyddol yng ngoleuni cyflwr y plentyn wrth iddo ddatblygu. Defnyddiwch unrhyw adolygiadau o'r fath fel cyfle i fynegi eich barn eich hun ynglyn â sut mae eich plentyn yn datblygu a'i anghenion cyfredol ef neu hi ac i ail feddwl am unrhyw benderfyniadau cynharach os oes angen.
- Mae'n ddefnyddiol os gallwch osgoi gwrthdaro gyda darparwyr y gwasanaeth a dod o hyd i ffyrdd o weithio mewn cydweithrediad â hwy. Ar yr un pryd mae'n bosibl y bydd rhaid i chi fod yn barod i ddal ati – mae rhieni yn aml yn dweud eu bod derbyn cymorth dim ond oherwydd eu bod wedi bod yn barod i leisio'u barn yn groyw a brwydro am wasanaethau.

Fy mhentyn unigryw

Mae rhai rhieni, ar ôl nifer o flynyddoedd, yn cael diagnosis i'w plentyn ond yn darganfod yn ddiweddarach nad yw'r label o unrhyw bwys bellach. Gyda neu heb ddiagnosis, mae pob rhiant i blant gyda anabledau yn wynebu'r un rhwystrau o ymdrechu i gael gwasanaethau digonol, a'r un tor-calon a llawenydd o fod â phlentyn arbennig.

I lawer o rieni, daw'r cymorth mwyaf oddi wrth rieni eraill mewn grwpiau lleol sy'n ymdrin ag anabledau lluosog sy'n cynrychioli amrediad o anawsterau corfforol a dysgu, rhai gyda labelau a

rhai heb labelau. Mewn unrhyw gasgliad o rieni plant gydag anableddau cymysg gellir sicrhau y bydd rhai yn dweud “Ches i ddim diagnosis hyd nes oedd Amy yn 12” neu “Dydw i erioed wedi cael diagnosis i Sam”. Ond byddant i gyd yn siarad am yr un anghenion am wybodaeth a chefnogaeth ac yn sicr o ychwanegu bod y cymorth mwyaf wedi dod oddi wrth rieni plant eraill gydag anghenion arbennig.

“Pan ddaeth profion y diagnosis diweddaraf yn ôl yn normal, penderfynais ei bod yn bryd derbyn fod Chrissie yn unigryw. Rydw i’n cael cefnogaeth o’i hysgol ac oddi wrth ofalwyr eraill sy’n rhoi ysbaid i ni. Mae’n rhaid i ni ymdrin â phob mater newydd yn y ffordd orau bosibl. Bellach dydw i ddim yn canolbwyntio gymaint ar y syniad o ddiagnosis fel ateb, gallaf fynd ymlaen â’m bywyd fy hun. Pan mae Chrissie yn mynd drwy un o’i chyfnodau trafferthus rwy’n gwybod na fydd yn para am byth.” (Cyf 2)

Ymchwiliadau

Ceir nifer o brofion ac ymchwiliadau y gellir eu defnyddio i helpu i benderfynu ar y lefel yr effeithir ar eich plentyn a gall hyn helpu gyda chael diagnosis. Y profion a’r ymchwiliadau mwyaf cyffredin yw:

Profion gwaed – Gellir defnyddio’r rhain i helpu i nodi llawer o bethau fel nifer y celloedd gwaed coch a gwyn, heintiau, faint o ocsigen sydd yn llif y gwaed a grwp gwaed y plentyn.

Astudiaethau cromosomau – Gall y rhain roi gwybodaeth fanwl am strwythur y cromosomau. Maent ar gael mewn canolfannau arbenigol yn unig.

Sgan CT – Mae’r sgan hwn yn rhoi delweddau manwl o du mewn y benglog a’r corff.

Profion datblygiadol – Yn ystod plentyndod cynnar mae pob plentyn yn cael profion datblygiadol. Mae’r rhain yn dechrau o’r enedigaeth a dilynir hwy gan asesiadau rheolaidd ar uchder, pwysau, cylchedd y pen, atblygiadau, cydlyniad, lleferydd, clyw, golwg a datblygiad corfforol. Gall y rhain fod yn arwydd cyntaf nad yw plentyn yn cyrraedd y cerrig milltir disgwylidig.

‘Electroencephalogram (EEG)’ – mae’n cofnodi gweithgaredd trydanol yn yr ymennydd.

Gene Test – Mae rhain gallu rhoi gwybodaeth manwl am newidiadau (neu mwtaniadau) yn y genyn neu genynnau. Mae’r profion yma fel arfer yn cael ei chynnal mewn Canolfan Genetig Rhanbarthol

Sgan MRI – Mae’n rhoi darlun manwl o organau mewnol y corff gan ddefnyddio cyfrifiadur.

Uuwchsain – mae’n rhoi delwedd fanwl o organau fel yr arennau, yr abdomen a’r iau ar sgrin sydd wedyn yn cael ei recordio ar ffilm.

Pelydr X – Fe’i defnyddir i roi delwedd fanwl o strwythur esgyrn y corff.

Pwy ydy Pwy

I rieni un o’r meysydd mwyaf cymhleth yw deall rolau’r gwahanol bobl feddygol sy’n ymwneud â gofalu am eu plentyn. Dyma rai y bydd angen i chi gysylltu â hwy.

Awdiolegydd – Mae’n gweithio gyda phlant sydd ag anawsterau clywed a bydd hefyd yn gallu cymhori ynghylch cymhorthion i wella clyw.

Rheolydd Gofal – Mae'n asesu, yn trefnu ac yn adolygu'r gofal llwyr sy'n angenrheidiol i unigolyn. Gall weithio i'r Gwasanaethau Cymdeithasol neu'r Awdurdod Iechyd Lleol.

Nyrsys Cymunedol Plant – Nid ydynt ar gael ym mhob ardal. Maent yn gyfrifol am gyflawni rhai gweithdrefnau nyrsio a thriniaethau gartref. Gallant hefyd gynghori teuluoedd ynghylch gofalu am eu plentyn gartref.

Swyddog Meddygol Clinigol – SMC Meddyg sy'n bresennol mewn clinigau iechyd plant ac sy'n gwneud archwiliadau meddygol mewn ysgolion. Mewn ardaloedd lle nad oes Paediatregydd Cymunedol ar gael, bydd y SMC yn cydlynu gwasanaethau. Gall ddechrau'r broses o lunio datganiad.

Seicolegydd Clinigol – Mae'n gweithio gyda'r plentyn a'r teulu i gynorthwyo gydag unrhyw broblemau o ran datblygiad ac ymddygiad.

Paediatregydd Cymunedol - Mae'n cydlynu'r gwasanaethau iechyd cymunedol ac yn gwneud cyfeiriadau perthnasol at asiantaethau eraill. Gall fod yn ymwneud â'r broses o lunio datganiad.

Ymgynghorydd - Yr aelod uwch sy'n bennaeth ar dîm o feddygon. Bydd ef/hi yn gyfrifol am ofal plentyn.

Cynghorwr Cymedroldeb – Yn darparu gwybodaeth, cyngor a chefnogaeth i hybu cymedroldeb a'r gofalaeth o anataliad. Efallai gallai cyflenwi cymhorthion cymedroldeb.

Dietegydd/Maethegydd – Bydd yn cynnig cyngor a chymorth ynghylch dietau arbennig a phroblemau gyda bwydo

Seicolegydd Addysgol – Mae'n gweithio gyda rhieni ac athrawon i asesu anghenion seicolegol ac addysgol plant gydag unrhyw anawsterau dysgu.

Paediatregydd Meddyg sy'n arbenigo yn y gwaith o ofalu am a thrin plant tra bônt mewn ysbyty, Adran Cleifion allanol neu mewn lleoliad cymunedol.

Therapydd Galwedigaethol – Bydd yn helpu a chynghori ynghylch cymhorthion ac offer arbennig, a fydd yn helpu gyda symud a byw bob dydd

Ffisiotherapydd - Bydd defnyddio ymarferiadau a symud yn helpu'r plentyn ennill cymaint o annibyniaeth â phosibl.

Therapydd Lleferydd ac Iaith – Mae'n gweithio gyda phlant sydd â phroblemau gydag iaith neu leferydd i'w galluogi i gyfathrebu.

Orthoptegydd – Mae'n gweithio gyda phlant sydd â llygadau croes, problemau gyda'u golwg a symudiadau llygad abnormal.

Gweithiwr Cymdeithasol – Mae'n darparu cymorth a chynghori, yn ogystal â chefnogaeth emosiynol gyda phroblemau cymdeithasol ac ariannol. Gall hefyd gynorthwyo i gael gwasanaethau lleol, fel gofal ysbaid.

Arbenigeddau

Bydd rhai ysbytai yn amrywio o ran amrediad y cyflyrau y gallant eu trin. Mae'r canlynol yn rhestr o rai o'r adrannau arbenigol a'r swyddogaethau y maent yn ymwneud â hwy.

Cardioleg Y galon a chylchrediad.

Dermatoleg Croen.

Endocrinoleg Unrhyw organau mewnol sy'n cynhyrchu chwarenlif, fel y chwarennau thyroid a pitwidol, y pancreas, stumog a'r iau.

ENT Clust, trwyn neu wddf.

Gastroenteroleg Y bibell fwyd, stumog a choluddion.

Geneteg Astudiaeth o etifeddeg a nodweddion unigol.

Haematoleg Astudiaeth o'r gwaed.

Imiwnoleg Astudiaeth o ymatebion y corff i ymdrin â bacteria a firysau.

Neffroleg Yr arennau a'r bibell droethol.

Niwroleg Yr ymennydd a'r system nerfol.

Offthalmoleg Llygaid

Orthopedeg Esgyrn a chymalau.

Seicoleg Astudiaeth o ymddygiadau.

Meddygaeth Resbiradol Yr ysgyfaint ac organau cysylltiedig sy'n ymwneud ag anadlu

Rhiwmatoleg Cymalau a chyhyrau.

Grwp Cynnal Cenedlaethol

SWAN (Syndromau heb Enw)

16 Achillies Close

Great Wyrley

Walsall

WS6 6JW

Ffôn (01922) 701234

E bost: undiagnosed@clara.co.uk

Mae'r grwp hwn yn cynnig llinell gymorth 24 awr gyda chlust i wrando a, lle bynnag y bo hynny'n bosibl, cysylltiadau â theuluoedd eraill. Mae'n cyhoeddi llythyr newyddion chwarterol, gwybodaeth am therapïau posibl a rhestr ddarllen. Mae hefyd yn cynnig pecyn gwybodaeth yn ymdrin â materion fel budd-daliadau, symudoledd a chwestiynau i'w gofyn i enetegydd.

Cyfeiriadau a Chydnabyddiaethau

[1] Helen Vegoda, Cyngorydd mewn Cefnogaeth i Blant a Theuluoedd, Ysbyty Frenhinol Bryste i Plant Sâl

[2] "The last tests came back normal" Jane Gregory, Disability Now, Chwefror 1997

a'r rhieni a fu'n ddigon caredig i ganiatáu i ni ddyfynnu eu profiadau.